

VII. ZÁVĚR

Jak je zřejmé z textu, prošla česká politika od roku 1993 mnoha krizemi a náhlými zvraty. Komplexní zhodnocení a interpretace (nejen) výše popsaných událostí by si vyžádalo samostatnou monografii a je dobře, že česká politologická obec si potřebu reflexe české politiky v poledních patnácti letech uvědomuje.⁷⁵ Jak ovšem ukázala česká diskuse u příležitosti desetiletého výročí tzv. sarajevského atentátu na podzim roku 2007, je na skutečné kritické nikoli pouze politologickou, ale i společenskou reflexi v některých ohledech stále příliš brzy.

V tomto závěru je možné zvýraznit tři body. Za prvé se český stranický systém poměrně rychle stabilizoval. Od voleb v roce 1996 se politické strany a jejich podpora zásadně neproměnily a ve výsledních voleb se odráží socioekonomický podmíněný rozdělení české společnosti přibližně na dvě stejné poloviny, nejlépe demonstrované volebním patem z června 2006. Za druhé je důležité, že se politické krize let 1996, 1997/1998 a 2006/2007 podařilo vyřešit v rámci existujících ústavních mantinelů a to přes očividný fakt, že tvůrci ústavy některé modalitty politického uspořádání nedomysleli. Změna volebního zákona je sice permanentním politickým tématem, nicméně od rozhodnutí Ústavního soudu z února 2001 zůstává pouze u diskusí. Specifikem české politiky ovšem za třetí zůstává silné postavení KSČM. Právě role této strany v systému, asi nejlépe vyjádřitelná v otázce jejího koaličního potenciálu, zůstává jednou z nejzajímavějších otázek budoucího vývoje.

⁷⁵ Viz například Břetislav Dančák/Vít Hloušek, Česká politika v roce 2006: pokus o bilanci české demokracie, in: Břetislav Dančák/Vít Hloušek (Hrsg.), *Parlamentní volby 2006 a česká politika*. Brno 2006, 7–12.

VLADIMÍR HANDL – MIROSLAV KUNŠTÁT¹

STŘEDNÍ EVROPA V ZAHRANIČNÍ POLITICE ČESKÉ REPUBLIKY

AGENDA POLITIKY SOUSEDSTVÍ A REGIONÁLNÍ SPOLUPRÁCE

Česká zahraniční politika v průběhu 90. let zahrnovala ve vztahu k regionu a sousedům několik vzájemně propojených úrovní: dvoustanné vztahy se sousedy zemí středovýchodní Evropy (Slovenskem, Polskem a Maďarskem), se sjednoceným Německem a Rakouskem a mnohostranné kontakty a vazby v rámci různých uskupení zemí regionu. Všechny tyto „vztahové agendy“ měly svou zvláštní souvislost se širšími tématy evropské integrace a bezpečnosti. Rozdělení československé federace zasáhlo do vývoje regionu zpočátku negativně a ztížilo výchozí podmínky pro uplatnění české politiky jako partnera v bilaterálních i multilaterálních vazbách. Mírový a pořádkový rozchod Čechů a Slováků a následující rozvoj kooperativních vztahů však negativní aspekty rozpadu v zásadě překonaly.

Region střední Evropy byl pro českou politiku z dlouhodobějšího hlediska vždy prostorem, v němž hodlala uplatňovat své představy o národní emancipaci, hospodářské prosperitě a národní bezpečnosti. Nadregionální rozměr získávala v obdobích historických zvratů a většinou tehdy, když hledala širší rámec pro svůj asymetrický vztah vůči Německu a Rusku/SSSR. Ovšem „mnichovský komplex“, tedy tehdejší konfrontace s nacistickou agresí, provázenou *appeasementem* Západu a kořistnickými reakcemi sousedů, vyzněl pro Prahu jako útok nejen Německa, ale do jisté míry celého regionu proti

¹ Příspěvek rozvíjí již dříve publikované teze autorů, srov. např. Vladimír Handl, *Politika sousedství a středoevropské spolupráce*, in: Otto Pick/Vladimír Handl (eds), *Zahraniční politika České republiky 1993–2004. Úspěchy, problémy, perspektivy*, Praha 2004, 57–64. Kniha je dostupná v elektronické podobě in: <http://www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=13744> (30. 3. 2008); Miroslav Kunšát, *Slovenský Visegrád*, in: Jiří Vykoval (ed.), *Visegrád. Možnosti a meze středoevropské spolupráce*, Praha 2003, 236–268, 315–324, 351–368.

českým existenčním zájmem. V době studené války se stala česká politika součástí systému tzv. zemí socialistické soustavy. Ta byla ovšem založena na radiálních vazbách na Moskvu a regionální spolupráci neumožňovala. „Návrat do Evropy“ po roce 1989 se uskutečňoval především prostřednictvím integrace do západních struktur. Otevíral před Prahou nový přístup nejen ke kontinentální a světové politice, ale umožňoval, ba předpokládal také renesanci politiky regionální.

Česká zahraniční politika mohla v roce 1993 pozitivně navázat na historické zkušenosti a hledání minulých generací. Z analýzy Michala Kopečka vyplývá, že určitým myšlenkovým základem idealistického proudu v české politice ve vztahu k střední Evropě byly představy o transformaci habsburské monarchie do podoby federálního státu a pozdější Masarykova ne-nacionální koncepce Československa jako předstupně evropské demokratické federace.² Další zdroje představuje nová forma sblížení se sousedy na východ i západ, která se vyvinula v posledních dekáдах 20. století. „Mnichovský komplex“ byl do značné míry překryt „komplexem 21. srpna“. Ten vyústil v historicky první spřiznění nositelů občanské společnosti v tzv. socialistických státech regionu. Navíc přispěl k tomu, že většina společnosti vnímala západní Německo a Rakousko v rostoucí míře jako partnery, jejichž společenský a ekonomický model se jim navíc jevil jako velmi přitažlivý. Kontury nových vztahů vůči sousedům a regionu se objevovaly zejména v úvahách disidentských kruhů a od roku 1990 je po svém definovaly jednotlivé politické strany.

Vlivný proud české politiky vycházel z myšlenek realistické školy a prosazoval se zejména v průběhu 90. let.³ Zaujímá stanoviska, která lze zjednodušeně charakterizovat jako skeptický realismus. Bezproblémové vztahy se sousedy a stabilitu regionu považoval za jednu ze svých priorit. Byl ale převážně skeptický vůči multilaterálním projektům, jdoucím za rámec účelové spolupráce.⁴

- 2 Michal Kopeček, Střední Evropa v českém politickém myšlení, in: Vykoukal, Vítězslav: možnosti a meze střeoevropské spolupráce, tamtéž, 13–45, 30–35; týž, Český Visegrád, tamtéž, 125–156, 135.
- 3 Používáme obvyklé rozlišení realistického a liberálně-idealistického politického myšlení, jak je pojímá např. Petr Drulák, Teorie mezinárodních vztahů, Praha 2003, 53–89. Podrobný rozbor těchto zobecnujících přístupů v české politice přináší např. Michal Kopeček, Český Visegrád, tamtéž, 133–144.
- 4 Ke koncepci zahraniční politiky České republiky: Výstoupení ministra zahraničních věcí Josefa Zientara na 8. Schůzi Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR,

„Návrat do Evropy“ a význam bilaterálních a multilaterálních vazeb viděl především skrze prizma národních a státních zájmů, definovaných zejména ekonomicky.

Čeští politici se tak, stejně jako o sto let dříve, málokdy sjednotili na pojetí vztahů vůči sousedům a regionu. Shoda mezi nimi nicméně panovala v zásadních otázkách: v nutnosti překonat historickou zátěž ve vzájemných vztazích, v prospěšnosti podílu na rozvoji regionu (avšak představy o jeho podobě a velikosti se rozcházeły), v potřebě definovat jeho roli v mezinárodních vztazích tak, aby napomáhala procesu sjednocování Evropy. Za studené války se střed Evropy stal – více než dříve – evropskou periferií, závislou na mocenských centrech v Moskvě a Bruselu/Washingtonu. „Rekonstrukce“ regionálních vztahů nebyla jednoduchá i proto, že střeoevropské země nemají, jak píše Petr Drulák, kromě geografické blízkosti a kulturní kompatibility, resp. i společných zkušeností s tzv. reálným socialismem, příliš dobrý základ pro hlubší sblížení.⁵ Problémem zůstává rovněž asymetrie potenciálů a vzájemné závislosti – zejména ve vztazích vůči Německu, do jisté míry i vůči Polsku. České hospodářství se například zcela přirozeně vřadilo do spádové německo-jazyčné hospodářské oblasti.

Základním předpokladem pro rozvoj regionu bylo mírové sousedství, stabilita, efektivní spolupráce a politický způsob řešení případných zájmových střetů formou vzájemné přijatelných kompromisů. To byly rovněž podmínky integrace celého regionu do západních struktur. Posilování husté sítě bilaterálních a mnohostranných vazeb se stalo trvalým zadáním diplomacie všech zemí regionu, i když tyto ne vždy představovaly programovou prioritu. Odlišnosti v přístupech jednotlivých politických sil v České republice k tomuto zadání vyplývaly z rozdílů v jejich pojetí zahraniční politiky. Formy a dynamika politiky sousedství se proto měnily nejen v závislosti na vývoji mezinárodních podmínek, ale také podle vnitropolitické konstelace. V důsledku toho si jednotlivé přístupy často konkurzovaly, někdy se ale vzájemně doplňovaly.

Celkový obraz české politiky vůči sousedům a regionální spolupráci byl proto různorodý:

21. 4. 1993, www.psp.cz/cgi-bin/win/eknih/1_993ps/stenprot/008schuz/s008019.htm (10. 5. 2004).
- 5 Petr Drulák, When Does Regional Cooperation Make Sense?, in: Marek Štautný (ed.), Visegrád Countries in an Enlarged Trans-Atlantic Community, Bratislava 2002, 47–66.

Vztahy vůči Německu oscillovaly mezi intenzivní spoluprací, občasným napětím a historickým narovnáním.

Vztahy vůči nejbližším partnerům ve středovýchodní Evropě se vyznačovaly hledáním nové blízkosti, ale i jistou mírou konkurence, zejména ve vztahu k EU; vstup do EU se stal stimulem pro prohlubování pragmatické spolupráce, neznamenal ale bezprostředně sblížení strategických preferencí, a tedy ani koordinaci postojů k zásadním otázkám jako je budoucnost EU, vztahy s USA nebo Ruskem atd.

Rakouskou dimenzi sousedství a regionální politiky charakterizovala na jedné straně snaha o dosažení nové kvality vzájemných vztahů a na straně druhé emocionalizace při řešení konfliktních témat.

Česká multilaterální politika ve střední Evropě nebudovala jednu spojnici pro celý region. Podílela se spíše různou měrou na „vícecyklostním“ a „variabilním“ charakteru mnohostranné spolupráce. Regionální dimenze české zahraniční politiky nepředstavovala ovšem alternativu vůči integraci do NATO a EU.

Následující úvaha se zabývá multilaterální úrovní české politiky ve střední Evropě v jejích jednotlivých fázích, především v období do vstupu České republiky do EU a krátce po něm.

2. VZTAH K MULTILATERÁLNÍ SPOLUPRÁCI V REGIONU PŘED VSTUPEM DO EU (1990–2004)

2.1. Multilaterální platforma emancipace československé politiky (1990–1992)

Multilaterální spolupráce s Polskem a Maďarskem byla stimulována zejména na potřebou formulovanou jako „návrat do Evropy“, jejíž hlavním smyslem bylo odpoutání se od východního bloku a přiblížování se západním integrovaným institucím, NATO a EU. První koncepce regionální spolupráce vycházela z politické blízkosti disidentských kruhů a pokusila se překlenout historický tradiční odcizení sousedů.⁶ Koncepce Vísegrádské spolupráce převážila nad

6 Projev prezidenta Václava Havla v polském Sejmu a Senátu, Varšava. Tiskový odbor Kanceláře prezidenta ČSSR, 25. 1. 1990. Stov. též www.hrad.cz/president/Havel/speeches/index_uk.html. (10. 5. 2004).

alternativními přístupy, odsunula stranou zejména renesanci myšlenky o polsko-československé konfederaci.⁷ Polsko mělo potenciál stát se významným, možná vůdčím regionálním aktérem, což naznačovala mj. pozornost, kterou mu věnovaly rozhodující západní mocnosti, především USA a Německo. Nicméně, i přes blízkost základních úkolů transformace Praha vnímala také rozdílnost hospodářské a vnitropolitické situace obou zemí a zjevně jí chyběl motiv pro to, aby usilovala o vznik takového středoevropského soustátí. Československá politika zjevně vyhodnocovala svoji pozici mezi sjednocujícím se Německem na jedné, resp. SSSR na druhé straně s menší mírou znepokojení než Varšava. Navíc, hlavním cílem všech regionálních partnerů bylo nepopíratelně přiblížovat se k západním integračním strukturám. Pokusy o polsko-československou federaci mohly tento proces spíše ztížit.

Česká politika nakročila do nové éry sérií iniciativ. Na regionální úrovni svolala bratislavskou schůzku (květen 1990), která v roce 1991 vyústila do projektu Vísegrádské spolupráce.⁸ Její přínos byl na jedné straně politicko-symbolický, protože potvrdil bezprecedentní zájem a schopnost dřívějších rivalů spolupracovat a částečně vydělil region z všeobecného pojetí tzv. „východní“ či „post-komunistické“ Evropy. Zároveň se Vísegrádská spolupráce stala účelným politickým nástrojem. Příkladem takové pozitivní „instrumentalizace“ spolupráce byla koordinace v rámci „Vísegrádské trojky“ při jednání o odchodu sovětských vojsk ze střední Evropy, rychlé transformaci a poté i rozpuštění Varšavské smlouvy a Rady vzájemné hospodářské pomoci (COMECON). Podobně jistá míra politické koordinace napomohla i při snaze o urychlení jednání o přidružení k ES. Krakovská schůzka 1991 a pražská schůzka 1992⁹ ovšem dospěly k ambiciózním plánům už v momentě, kdy spolupráce dosáhla svých bezprostředních cílů, region se vnitřně diferencoval a začal se prosazovat prvek konkurence. Změněná situace – zejména po rozdělení Československa – akcentovala zdrženlivost české (podobně i maďarské) politiky ve vztahu k reálné nebo domnělé ambici Polska hrát vůdčí roli v regionu.

7 Jiří Dienstbier, Vísegrád, in: Mezinárodní politika, 23 (1999) 2, 4.

* 8 Vísegrádská deklarace 15. 2. 1991. <http://www.viseegradgroup.eu/main.php?file=riD=940> (6. 5. 2008).

9 Pražská deklarace, 6. 5. 1992, Dokumenty (1992) 5, 455–7.

2.2 Výkyvy české regionální politiky (1992–1997)

Nová vnitropolitická konstelace a rozpad Československa urychlily procesy „ekonomizace“ a „individualizace“ v české politice i v regionu.¹⁰ Česká vláda zdůrazňovala zájem o dobré vztahy s jednotlivými partnery, visegrádskou spolupráci ale vnímala a kritizovala jako nesystémový prvek, vnesený do regionu zvenčí.¹¹ Navíc, ostatní partneři nebyli připraveni koordinovat postup v oblastech, kde česká politika o takový postup usilovala, např. ve vztahu k embargo EU na dovoz některých komodit, k jednání o nelegální migraci v regionu a dalším otázkám. Tento nesoulad utvrdil Prahu ve snaze usilovat především o urychlenou integraci do EU a NATO a klást přitom důraz na individuální připravenost. Čeští politici si proto zachovali časový odstup od ostatních zemí při podání své žádosti o přijetí do EU. Ochoť se „ujali“ role opONENTA politické spolupráce a „Visegrád“ ve své koncepci i slovníku nahradili Středoevropskou zónou volného obchodu (CEFTA).¹² To znamenalo na několik let redukcí myšlenky střední Evropy na otázku snížení a harmonizace cel.¹³ Česká politika získala image sice úspěšného, leč poněkud arogantního středoevropského aktéra. CEFTA byla však svým omezeným způsobem úspěšná, což odpovídalo nejen zájmům hlavního exportéra regionu – České republiky. Limity, na které CEFTA narazila, souvisely se strukturální slabostí členských zemí a s perspektivou přijetí zakládajících členských zemí do EU. „Ekonomizace“ jiné středoevropské organizace, do níž se Česká republika prosadila – Středoevropské iniciativy –, přinesla málo hmatatelných výsledků.

Na „vedlejší scéně“ české politiky se paralelně uplatňovala i liberálnější idealistická linie. Určitou náhradní platformou pro široké regionální a nadregionální vazby, navazující na duchovní a kulturní blízkost zemí a národů regionu,

10 Česká politika křehovitě zdůrazňovala, že země se již „vzdálila od podunajského regionu a nestabilních oblastí jižní a jihovýchodní Evropy“. Srov. Ke koncepci zahraniční politiky České republiky (jako pozn. 4).

11 Podrobnou analýzu české středoevropské politiky poloviny 90. let podal Vladimír Leška/Břetislav Dančák/ Miroslav Mareš/Petr Morray, Česká republika a region střední Evropy, in: Václav Kotyk (ed.), Česká zahraniční politika. Úvahy o prioritách, Praha 1997, 87–124, 114.

12 Smlouva o CEFTA, 21. 12. 1992. <http://www.worldtradelaw.net/fta/agreements/cefta.pdf> (9. 5. 2008).

13 Jiří Výkoukal, Kernschmelze oder Kernspaltung? Mitteleuropakonzepte und regionale Integration, in: Osteuropa, 56 (2006), 10, 15–26, 24.

se postupně stala pravidelná setkání prezidentů zemí regionu – tradice zahájena v r. 1993 rakouským spolkovým prezidentem T. Klestilem. Václavem Havlem později formulované „Litomyšlské znaky“ blízkosti zemí střední Evropy (u příležitosti prezidentského summitu v Litomyšli v r. 1994) ovšem našly jen omezenou odezvu na vládní úrovni či v aktivitách parlamentu. Úspěšnější bylo oživení tohoto tématu v prostředí intelektuálních elit či na stránkách některých denních listů.¹⁴

Srůstání regionu probíhalo „samospádem“ a dynamicky poněkud v přehranických oblastech. Odstraňování legislativních a administrativních překážek, budování resp. obnovování infrastruktury komunikací a postupná decentralizace uvolnily původně křehovitý přístup k přeshraniční spolupráci českých krajů a okresů (a po provedení české územněsprávní reformy opět krajů) se sousedními regiony SRN, Polska a Rakouska. Na česko-slovenském pomezí šlo spíše o to, zachovat přirozeně vzniklé vazby; zátěž, kterou zapříčinilo rozdělení Československa, byla nicméně dlouho patrná.

Regionální spolupráce měla různorodé formy a nestejnou úroveň. Ačkoli se „Visegrád“ nacházel téměř ve stadiu klinické smrti, v rámci OBSE i nadále probíhaly pravidelné konzultace delegací zemí čtyřky a dokonce zpravidla „hovoryly jedním hlasem“. Pokračovaly i styky v rámci vojenské spolupráce, i když z české strany pod úrovní ministra obrany. Česká politika se ale už v polovině 90. let přihlásila k intenzivnější spolupráci s Polskem: efektivní bilaterální vazba byla důležitá pro posílení pozice České republiky ve vztahu k EU a k NATO, resp. k jednotlivým západním partnerům, zejména Německu. Ačkoli Praha po roce 1992 odmítala „instrumentalizaci“ regionální spolupráce jako „nátlakové skupiny“, v roce 1997 souhlasila s koordinací přípravy na přijetí do NATO. Visegrádská skupina (ve formě „Madridské trojky“, tedy bez tehdy izolovaného Slovenska) se znovu stala přijatelným prostředkem pro dosažení společného cíle.¹⁵

14 Václav Havel, Litomyšlské znaky, in: Lidové noviny, 28. 4. 1994. V návaznosti na litomyšlské setkání pak deniky Lidové noviny, Sme a Gazeta Wyborcza pak pravidelně zařazovaly „středoevropskou“ kulturněpolitickou rubriku, na jejíž tvorbě se společně podílely.

15 Czech-Polish-Hungarian Declaration, signed by the President of Czech Republic, the President of Poland and the Prime Minister of Hungary in Madrid, 9 of July, 1997.

2.3. Nová fáze – „dvojí rozšíření“ a oživení Visegrádu 1998–2004

Tato druhá fáze „pozitivní instrumentalizace“ se stala součástí běžné politické agendy. Visegrádská spolupráce se opět stala normální, nikoli ale pevnou či závaznou strukturální formou regionálních vazeb. Spolupráce ovšem měla i jiné rozměry. Jednak proto, že se Visegrádská skupina sice stala neintenzivnějším, ne však jediným konzultačním mechanismem při jednání o přijetí do EU; ostatně i Visegrádské země nebyly vždy schopny své postupy vůči EU skutečně koordinovat. Za druhé proto, že politika vlády premiéra Zemana šla za rámec instrumentálního pojetí a usilovala o rozvoj spolupráce jako takové. M. Kopeček poukazuje na to, že nová vláda akcentovala princip solidarity a posílení multilaterální dimenze zahraniční politiky¹⁶ a mj. rehabilitovala v českém prostředí i samotný, na úřednické rovině téměř prohibiční pojem „Visegrád“. Praha usilovala o spolupráci ve vybraných oblastech společného zájmu, o vytváření báze pro širší občanskou a kulturní spolupráci¹⁷, resp. o obnovu spolupráce v její „historické dimenzi“ (Bratislava, květen 1999).¹⁸ Zároveň deklarovala snahu zachovat objem obchodu s CEFTA i po přijetí do EU a podpořila rovněž všestranný rozvoj příhraniční spolupráce. V době svého předsednictví v SEI v roce 1999 se pokusila dosáhnout pokroku v praktické spolupráci i v tomto rámci.

Programy českých vlád z roku 1998 a 2002 tak v mnohém navazovaly na liberálně-idealistické myšlení disidentských kruhů. Rozvoj vztahů se sousedy a multilaterální vazby nahlížely jako hodnotu samu o sobě. Zaměřovaly se i na historický a aktuálně-politický kontext regionu střední Evropy.¹⁹ Deklarovaly zájem věnovat prioritní pozornost spolupráci se státy, které procházely obdobným procesem transformace a směřovaly do evropských

16 Kopeček, Český Visegrád (jako pozn. 3), 147.

17 Koncepce zahraniční politiky 1999, část B, III. Regionální spolupráce ve střední Evropě. <http://www.vlada.cz/dokumenty136.html> (9. 5. 2008).

18 Joint Statement on the occasion of the Meeting of Prime Ministers of the Visegrád Countries, Bratislava, May 14, 1999, <http://www.aepress.sk/mot/moz9g.htm#joint> (9. 5. 2008). Základní informace o Visegrádské skupině a jejím vývoji viz na oficiálních stránkách skupiny <http://www.visegradgroup.org>, nevládní internetový magazín viz <http://www.visegradinfo> (9. 5. 2008).

19 Koncepce zahraniční politiky 1999, část B, III. Regionální spolupráce ve střední Evropě, tamtéž.

a euroatlantických struktur.²⁰ Hlavním předmětem a motivem Visegrádské spolupráce se stala snaha pomoci Slovensku, aby se po volbách v roce 1998 vyrovnalo se zaostáváním v procesu integrace do NATO a EU. Příkladem dlouhodobějších zájmů spolupráce se stalo posilování kulturní a společenské spřízněnosti regionu prostřednictvím úspěšného Mezinárodního visegrádského fondu.²¹ Pokroku bylo dosaženo v řadě dalších oblastí, jako například v trojstranné spolupráci česko-slovensko-polské při vytváření společné brigády, použitelné pro nasazení v mírových operacích.

Na druhé straně spolupráce narážela na rozdílnost praktických zájmů i odlišnost historických a geopolitických hledisek. Řadu předsevzetí o koordinaci se nepodařilo splnit. Neuskutečnil se tak žádný z větších programů modernizace zbraní, ať už jde o tanky, obrněné transportéry, nebo nejnovejší bitevní vrtulník Mi-24. Praha například dále nečekala na své partnery při zavádění víz pro země východní Evropy. Roztržka, kterou vyvolal požadavek maďarského premiéra V. Orbána na zrušení platnosti tzv. dekretů prezidenta Beneše (jaro 2002), exemplárně ukázala i limity onoho druhého visegrádského sblížení. Potvrдила znovu i závislost spolupráce na vnitropolitické konstelaci v jednotlivých zemích. Partnerské země se tedy zaměřily hlavně na dosažování praktických cílů. Tento záměr ostatně podpořily i styky, které Visegrád rozvíjel s vnějšími partnery. To se týkalo kontaktů se skupinou Beneluxu, Severskou radou a také návrhu české (a slovenské) politiky, aby se schůzek Visegrádské skupiny občas účastnilo i Německo.²²

Další rozměry středoevropské spolupráce, jako např. pozdě narozené a zájmovou rozdílností zatížené *Regionální partnerství*, iniciované Rakouskem, zatím nevytvořily dostatečně stabilní platformu kooperace, která by dosáhla úrovně „Visegrádu“. Česká politika zůstávala vůči Regionálnímu partnerství opatrná i vzhledem ke kolísavé úrovni vztahů s Rakouskem a k opětovným

20 Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006. Část 4. 3. Bilaterální a regionální spolupráce v euroatlantickém prostoru. Regionální spolupráce ve střední Evropě, střední Evropě, <http://www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=4191> (9. 5. 2008).

21 Do Mezinárodního visegrádského fondu (založen 2000) přispívaly členské státy od roku 2003 po 600. 000 Euro ročně. Informace o Visegrádském fondu vč. výročních zpráv viz <http://www.visegradgroup.eu/main.php?folderID=878> (3. 4. 2008).

22 Zeman pro účast Německa při visegrádských jednáních. Česká tisková kancelář, 23. 5. 2000.

snahám některých kruhů ve Vídni podmiňovat proces rozšíření EU obtížně splnitelnými ústupky z české strany – ať už v otázce jaderné elektrárny Temelín, nebo ve vztahu k sudetským Němcům.

Součástí středoevropské normality se tak staly různé formy regionální spolupráce. Rozvoj sousebských vztahů se zařadil do běžné agendy a snad i proto klesl až na čtvrté místo mezi šesti hlavními prioritami vlády roku 2002. Vísehrad vstupem členských států do NATO a do EU do značné míry naplnil svůj účel. Praha se nicméně přihlásila k nadčasovosti Vísehradské skupiny: ta měla ve své činnosti pokračovat i po vstupu do EU. Vláda si ale zachovávala strážlivý odstup, když nestavěla jako cíl užší koordinaci postojů v rámci EU. Výslovně se spíše ve prospěch rozvoje její občanské dimenze a spolupráce se skupinou Beneluxu a Severské rady.²³ Středoevropskou iniciativu (SED), kterou česká politika pojímala jako pomocný a převážně nepolitický instrument stabilizace a ekonomické transformace členských zemí, se nicméně ani v tomto období nedařilo rozvinout.

Svou nezapustitelnou roli v regionu hrálo Polsko, jediná ze zemí, přistupujících do EU nikoli v kategorii malých či menších států. Zejména v letech 2002–2003 se ale výrazněji projevila i jistá odlišnost politických přístupů Polska a ostatních partnerů v regionu, a to ve vztahu k válce v Iráku a pokud jde o ústavní smlouvu EU (viz kontroverzní slogan polského premiéra L. Millera „Nizza nebo smrt“). Za takové situace se mohla Varšava jen stěží ujmout role vedoucího aktéra. Role Polska jako perspektivní regionální mocnosti s nadregionálními zájmy a odpovědností (viz vazby Polska na Ukrajinu, Bělorusko, Pobaltí) měla ovšem nadále zásadní význam pro utváření budoucí střední Evropy. Nová agenda EU – politika tzv. *evropského sousedství* (Neighbourhood Policy) vůči sousedním nečlenským zemím otevírala Polsku a dalším středoevropským zemím nové pole působnosti včetně možností dělbý práce a vzájemné koordinace. Ozřejmila se i možnost takových forem regionální spolupráce, v níž se ve střednědobé budoucnosti nebudou angažovat všechny partnerské země. Potenciál takové pružné a účelové spolupráce posuzovala česká politika převážně pragmaticky.

23 Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006, tamtéž.

3. „SMRT“ NEBO „NOVÝ ŽIVOT“? ČESKÁ STŘEDOEVROPSKÁ POLITIKA PO VSTUPU DO EU

Vstup České republiky do EU neznamenal konec regionální spolupráce, změnil ale její koordinátory. Již předem byla připraveno ukončení členství ČR v CEFTA přijetím Doplňkové dohody k dohodě CEFTA (4. 7. 2003). Pokračovala spolupráce v rámci SEI, která se zaměřovala především na výměnu zkušeností mezi resortními ministry, praktické projekty, propojující členské země pokud jde o infrastrukturu, kontakty mezi univerzitami a výzkumnými pracovišti.

Oficiální hodnocení regionální spolupráce a zejména Vísehradské skupiny bylo po roce 2004 velmi pozitivní. České MZV konstatovalo, že se „formát Vísehradské skupiny stal přirozenou součástí regionální politiky ve střední Evropě a po vstupu vísehradských zemí do Evropské unie se staly samozřejmou součástí konzultací ve formátu V4 také záležitosti unijní problematiky.“²⁴ Ostatně v letech 2000–2004 se stala intenzifikace vztahů s regionálními partnery součástí širokého konsensu, založeného na úsilí o vstup do Evropské unie. Přijetím do EU se ovšem tento základní „před-vstupní“ konsensus vyčerpával a prohloubení diferenciací politické scény na zastávce atlantismu a europeismu (jakkoliv mezi těmito krajními póly nalezneme řadu syntetizujících poloh) našlo svůj odraz i ve vztahu k Vísehradské spolupráci.

Prezident Václav Klaus a jeho tým směřovali k pojetí, podle něž až se vstupem do EU Vísehrad „konečně nachází smysl a cíl“. měl by se zasazovat o to, „aby se EU vrátila na cestu, která v minulosti přispěla k prosperitě členských zemí“,²⁵ což de facto znamenalo odmítnutí postmaastrichtského vývoje EU a zejména Evropské ústavní smlouvy (EÚS). Taková interpretace byla sice blízko „nátlakové“ politiky Polska v EU, neodpovídala ovšem postojům politických stran, které Maastricht a Evropskou ústavní smlouvu v zásadě (byť mnohdy s velkými výhradami) akceptovaly. Někteří analytici

24 Zpráva o zahraniční politice České republiky za rok 2006, Praha 2007, 16, 79–88; srov. <http://www.mzv.cz/servis/soubor.asp?id=26875> (29. 3. 2008).

25 Vedoucí kancláře prezidenta VKlausa Jiří Weigl o těchto zemích řekl: „Mají společnou historickou zkušenost se zdanlivě velkolepými sociálně-inženýrskými projekty, vědí jak začíná a jak končí postupné omezování svobody v ekonomice a demokracie ve společnosti, znají cenu své těžce vybojované suverenity...“; in: Jiří Weigl, O budoucnost V4 se nebojíme, 2. 10. 2006, <http://www.klaus.cz/klausz.asp/clanek.asp?id=h8pucgewNawa> (29. 3. 2008).

proto předpovídali Vísegrádské skupině brzký skon.²⁶ Oba proudy se tak spíše než na strategických otázkách v principu shodly na agendě praktické spolupráce v regionu a na snaze angažovat se v modernizačním a demokratickým procesu v ostatních zemích východní Evropy při jejich současném přibližování se k EU.²⁷

České ministerstvo zahraničních věcí ve vztahu k Vísegrádské spolupráci vždy zdůrazňovalo princip dobrotvolnosti, právo na ochranu a prosazování individuálních zájmů.²⁸ Vísegrádská spolupráce nadále neměla mít charakter intergracního mechanismu. Vedle politických deklarací²⁹ a celé sítě konzultací měla Česká republika zájem především na projektové spolupráci, zejména na úrovni jednotlivých resortů, a na rozvoji aktivit ve vztahu k Bělorusku, Ukrajině, Moldávii a Gruzii. Intenzita kontaktů v rámci skupiny zůstala i po vstupu do EU vysoká.³⁰ Od 1. května 2004 do konce roku 2007 se předsedové vlád oficiálně setkali desetkrát, ministři zahraničí jedenáctkrát, prezidenti, představitelé parlamentů, stejně jako větší resortní ministři přinejmenším jednou ročně. Prohlubovala se praxe rozšířených jednání, jichž se pravidelně účastnily i jiné partnerské země. Nejčastěji šlo o jednání s předsedy vlád zemí Beneluxu (dvě jednání v roce 2005 a jedno v roce 2007). O kontakty se středoevropskou spoluprací projevoval zájem – s ohledem na vztahy na korejském poloostrově – dokonce i Japonsko. Zvláštní politický význam měla rozšířená zasedání za účasti zemí, na jejichž podporu se Vísegrádská skupina soustředovala. Tato angažovanost vedla k jisté politizaci Vísegrádské skupiny: tak v reakci na vývoj na Ukrajině se v prosinci 2004 poprvé od roku 1999 sešli ministři zahraničních věcí V4.³¹ V roce 2005, tedy po tzv. oranžové revoluci, se konalo jedno zasedání Vísegrádské skupiny a Ukrajiny na úrovni předsedů vlád, jednou se ve formátu V4 + Ukrajina sešli ministři obrany a dvakrát ministři zahraničí. Skupina systematicky podporovala

přibližování Ukrajiny k EU a naplňování akčního plánu EU–Ukrajina.³² Česká politika se zasazovala za to, aby i v přibližování Moldavska k EU hrála Vísegrádská skupina aktivní roli. Skupina tak podpořila perspektivu přijetí Moldavska do EU a sjednání nové dohody o partnerství EU–Moldavsko.³³ Prioritní oblastí byla pro českou politiku i pro V4 spolupráce se zeměmi západního Balkánu.

Další se zaujímat politická stanoviska tam, kde byl bezprostředně dotčen společný zájem. Skupina se tak např. v září 2006 na prezidentském summitu v Lánech ostře ohradila proti oddalování rozšíření Schengenského prostoru.³⁴ Podobně se země V4 shodly na (kontroverzní) společné žalobě proti Evropské komisi za snížení objemu emisních povolenek – rozhodnutí kritizované českými Zelenými jako příklad „negativní spolupráce“.³⁵ Společná stanoviska skupina zaujímal, když šlo o rovnoprávné postavení nových členských zemí v EU, zejména odbourání omezení volného pohybu osob, čerpání zdrojů ze strukturálních fondů. Zvláště hmatatelný výsledek spolupráce (přinejmenším v očích veřejnosti) představoval *Mezinárodní vísegrádský fond*, který financoval v letech 2000–2007 přes 2000 grantů a akcí a vynaložil na ně celkově přes 18,5 milionů EUR. V prvním roce existence Vísegrádského fondu šlo přitom o pouhých 26 projektů a 406 000 EUR.³⁶

Vrcholná schůzka 18. června 2007 tak vyjádřila spokojenost nad posílením koordinační činnosti.³⁷ Ve skutečnosti ale zůstávala schopnost Vísegrádských

32 Joint Declaration of the Prime Ministers of the V4 countries on Ukraine, Kazimierz Dolny (June 10, 2005), srov. <http://www.viseegradgroup.eu/main.php?folderID=939&articleID=3901&tag=article&id=1> (17. 4. 2008).

33 Joint Statement of the Ministers of Foreign Affairs of the Visegrad Group Countries and Moldova (October 25, 2007), srov. <http://www.viseegradgroup.eu/main.php?folderID=939&articleID=12176&tag=article&id=1> (29. 3. 2008).

34 Prezidenti Vísegrádské čtyřky nesouhlasí s odkladem Schengenu. Srov. <http://www.euractiv.cz/ceske-predsednictvi/clanek/prezidenti-visegradsk-tyky-nesouhlas-s-odkladem-schengenu> (17. 4. 2008).

35 Potřebujeme evropskou energetickou politiku, EurActiv.cz, 14. 9. 2007. Srov. <http://www.euractiv.cz/energetika/clanek/potrebuje-evropskou-energetickou-politiku> (29. 3. 2008).

36 Visegrad Fund. 2007 Annual Report. Bratislava 2008, 8–9. Srov. http://www.viseegradfund.org/press/annual_report2007.pdf (30. 3. 2009).

37 Press Statement, V4 Prime Ministers Summit (Bratislava, 18 June 2007). Srov. <http://www.viseegradgroup.eu/main.php?folderID=859&articleID=9618&tag=article&id=1> (29. 3. 2008).

26 Jiří Pehe, Skončí Vísegrádská spolupráce?, in: Hospodářské noviny, 3. 2. 2004.

27 Jan Růžicka/Michal Kořan, Totgesagte leben länger: Die Visegrad Gruppe nach dem EU-Beitritt, in: Osteuropa, 56 (2006), 10, 27–40.

28 Zpráva o zahraniční politice České republiky za rok 2006, tamtéž, 79.

29 Viz prohlášení států V4 k porušování lidských práv v Myanmaru, Joint Statement by the Ministers of Foreign Affairs of the Visegrad Group on the situation in Burma/Myanmar, 25 October 2007, <http://www.viseegradgroup.eu/main.php?folderID=939&articleID=12179&tag=article&id=1> (30. 3. 2008).

30 Chronologie událostí a aktivit V4 v letech 1999–2007, srov. <http://www.viseegradgroup.eu/main.php?folderID=859> (30. 3. 2008).

31 Růžicka / Kořan, Totgesagte leben länger, tamtéž, 37.

zemí koordinovat politické kroky velmi omezená a skupina byla jen zřídka schopná zaujmout společná stanoviska ke strategickým problémům dneška. Tento vnitřní limit skupiny nebyl překvapující, když vezmeme v úvahu rozdělení české, ale i polské a maďarské či slovenské politické scény ve většině těchto otázek.

Díky odlišnosti politických postojů nebylo možné společné stanovisko, natož koordinace postupu ve vztahu k Evropské ústavní smlouvě a úsilí německého předsednictví EU o její zachranu. Přednětím shody ve Visegrádu nebyla ani jednání o americkém projektu protiraketové obrany. Visegrádskou skupinu spojoval „intuitivní atlantismus“, charakter vztahů s USA a zejména poměru mezi atlantickým a evropským zaměřením se ovšem lišil od země k zemi. Do ztracena vyprchal původní záměr koordinovat vízovou politiku ve vztazích s USA. Česká republika podepsala s USA odpovídající ujednání v únoru 2008, protože nebyla spokojena s tempem jednání Evropské komise³⁸ podle některých názorů ovšem narušila jak jednotnou linii jak v rámci EU, tak Visegrádské skupiny. Opakoval se scénář, kdy na přelomu století země Visegrádu ohlašovaly koordinovaný postup v otázce vízové politiky vůči zemím bývalého SSSR, ale nakonec postupovaly individuálně. Ostatně, tak jako chyběla jednotná koordinovaná politika zemí Visegrádu vůči EU a USA, chyběla i vůči Rusku, nebo Číně.

Snaha české strany formulovat a prezentovat společné stanovisko k nové politice sousedství EU, narazila na podobnou ambici některých dalších členů skupiny a rovněž na odlišné preference, zejména pokud jde o vztah k Rusku. Skupina tak nebyla schopna dospět k jednotnému stanovisku ani v oblasti svých prioritních zájmů a své zvláštní „kompetence“. Podobně Visegrádská skupina nemohla koordinovat vztahy s Německem a rozvíjela s Berlínem jen pragmatickou, nekondiční spolupráci. I česká politika se zasadila o to, aby mimo agendu Visegrádu zůstala otázka národnostních menšin, konkrétně zejména ve vztazích slovensko-maďarských.

Česká republika podporovala zintenzivnění konzultačního mechanismu, pokud jde o energetickou politiku. V roce 2006, v reakci na program nové energetické politiky EU, se odpovědní ministři/zástupci ministrů ze zemí V4, z Rakouska a některých balkánských zemí kvůli danému tématu sešli

hned několikrát.³⁹ Snahu formulovat politický rámec pro zajištění dodávek energetických zdrojů jak v rámci V4, tak vůbec v EU ovšem narušily dohody některých členů EU s Gazpromem o výstavbě plynovodu South Stream.⁴⁰

Politická „přidaná hodnota“ Visegrádu tak nadále spočívala především v tom, že představoval platformu intenzifikace sousedských vztahů v regionu, ožejmnil místo regionu na politické mapě Evropy a vstřícně přistupoval k dalším regionálním partnerům v procesu rozšiřování EU. V rámci EU pak skupina zaujímala koordinovaná stanoviska tam, kde byly podobné dotčeny zájmy všech jejích členů. Další role Visegrádské skupiny byly spíše deklaratorní.

4. ZÁVĚR: PROMĚNLIVÁ GEOMETRIE A NOVÁ KVALITA VZTAHŮ V REGIONU

Česká politika mnohostranných vztahů ve střední Evropě tak měla více podob a byla někdy ambivalentní. Její dosavadní bilanci nejlépe vystihuje to, nakolik stabilní a efektivní bilaterální a multilaterální vazby v regionu byla schopna vytvořit. Odpověď na tuto otázku není jednoznačná, protože kvalita vztahů i jejich rozsah podléhaly výkyvům. V době okolo vstupu do Evropské unie se ale vztahy se všemi sousedy a regionem jako celkem ustálily v převážně věcné poloze: zdá se, že mají poměrně pevné základy a mohou se rozvíjet v novém prostředí – tedy v rámci Evropské unie. Hlavní aktuální faktory, které působily na definování české politiky, byly rozdílné politické koncepty domácích aktérů, měnící se vnitropolitická konstelace i mezinárodní podmínky. Českou politiku sousedství dlouhodobě pozitivně ovlivňovala blízkost a zejména historicky bezpříkladná míra zájmové institucionální a normativní „kompatibility“, daná zejména směřováním do NATO a EU. Mimořádným motivem a stimulem pro českou politiku byla potřeba (i když nestejně vnímaná různými vládami) rozvíjet vztahy se Slovenskem a napomoci souběžné integraci obou zemí do NATO a EU. Česko-slovenská vzájemnost zůstávala přes

39 Miroslav Starý, Co-operation of Visegrád countries (V4) in energy (10. 5. 2006). Srov. <http://www.mpo.cz/dokument6509.html> (17. 4. 2008).

40 Vladimír Socor, Hungary's Socialist Government Joins Gazprom's South Stream Project. In: Eurasia Daily Monitor, 5 (2008), 39. Srov. http://www.jamestown.org/edm/article.php?article_id=2372844 (3. 4. 2008).

38 Czech-US visa deal wins Brussels acceptance, in: EuroNews, 28. 2. 2008. Srov. <http://www.euronews.net/index.php?page=euro&article=472497&lng=1> (17. 4. 2008).

kritické výkyvy nejtěsnějším bilaterálním vztahem v regionu a stimulem pro multilaterální spolupráci. Mezi limitující prvky patřily pozůstatky historické zátěže, geopolitická různorodost, výkyvy v preferencích politické reprezentace jednotlivých zemí, prvky vzájemné konkurence a absence vnitřního i vnějšího „integračního motoru“ regionu.

Přirozeně se tak vyvinula „variabilní geometrie“ různých forem regionální spolupráce, z nichž se jako relativně nejživotaschopnější jevila Visegrádská skupina. Právě v situaci, zdůrazňující rozdílnost regionálních partnerů, se jevílo jako účelné soustředit se v multilaterální politice na praktickou spolupráci v nejrůznějších politických oblastech hospodářství a kultury, při zavádění Schengenského systému či rozvoji infrastruktury. Taková spolupráce se nemůže omezovat jedním rámcem, ale měla by zahrnovat skupiny států a přidružených regionů (včetně sousedních německých a rakouských zemí) podle jejich potřeb, zájmu a možností. Příkladem jsou již tradiční jednání ministrů vnitra zemí Visegrádu za účasti dalších zemí („Visegrád-plus“), projekty „Visegrád-minus“ (např. česko-polsko-slovenská vojenská brigáda, česko-slovenská jednotka nasazená v Kosovu), či kontakty v rámci tzv. regionálního partnerství. Vstup do EU přinesl – podle očekávání – nová témata spolupráce, neposunul ale regionální vazby směrem k nové institucionalizaci.⁴¹

Bylo jisté správné, že žádá česká vláda regionální spolupráci nepovažovala za alternativu či náhradu integrace do EU a NATO. Směřování do západních struktur působilo jako stimul a bylo zároveň předmětem spolupráce Visegrádu, vneslo do regionu ale i prvky konkurence. Visegrád se pro českou politiku nicméně stal do značné míry „předunijní školou“, i když se Praha vůči regionu chovala „s jistou až blahovolností“.⁴² Česká politika po roce 1992 testovala různé formy i obsah regionalismu. Vědomě rozvíjené i přirozeně vznikající kontakty a vazby změnily atmosféru a v mnoha ohledech i kvalitu vztahů se středoevropskými partnery. Česká politika ovšem nesměřovala k jakési romantické anebo geopolitické rekonstrukci historické střední Evropy. To, zda s rostoucím objemem kontaktů na všech úrovních – od občanských styků

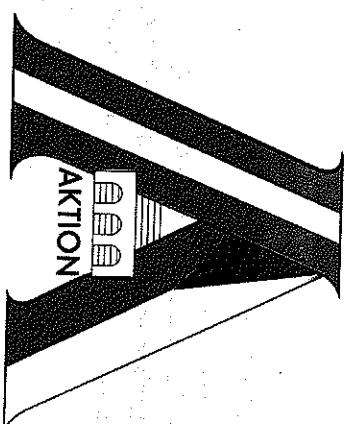
41 Vstup do EU přinesl Visegrádu nový obsah, ne pevnější vazbu (interview s Janem Kohoutem, státním tajemníkem ministerstva zahraničních věcí České republiky), in: *Integrace* (2003), 2, 10–11.

42 E. Immanová/M. Kopeček/M. Kunštát/J. Vykoukal, Visegrád mezi minulostí a budoucností, in: Vykoukal, Visegrád. Možnosti a meze středoevropské spolupráce (jako pozn. 2), 351–367, 364.

až po vrcholnou politiku – bude vznikat pevněji strukturovaný mechanismus spolupráce, jaký bude mít geografický obrys, těžiště a hloubku, a bude-li směřovat k identifikovatelné regionální pospolitosti, to vše ukáže až střednědobá budoucnost politiky v rámci měnící se Evropské unie.

*Věnováno literárnímu vědci a angažovanému
univerzitnímu profesorovi
Wendelinu Schmidt-Denglerovi,
jehož úsudek, jazyk, humor a nadšení pro literaturu
nám tolik schází.*

ČESKO A RAKOUSKO PO KONCI STUDENÉ VÁLKY RŮZNÝMI CESTAMI DO NOVÉ EVROPY

EDITOŘI: GERNOT HEISS, KATEŘINA KRÁLOVÁ,
JIŘÍ PEŠEK, OLIVER RATHKOLB

Kniha vychází s podporou
 Aktion Österreich – Teschechische Republik, projekt č. 49p7
 a Výzkumného záměru FSV UK Rozvoj české společnosti
 v Evropské unii: výzvy a rizika, projekt č. MSM 0021620841.

© ~~Cetnot~~ Heiss, Kateřina Králíčková, Jiří Pešek, Oliver Rathkolb
 © ~~Kaisera~~ Kaiserová, albis international
 ISBN 978-80-86971-95-7

OBSAH

Úvodem..... 7

ČESKO PO PÁDU ŽELEZNÉ OPONY

<i>Oldřich Tůma</i> : Pád komunistického režimu v Československu.....	13
<i>Miroslav Kunšát</i> : Rozdělení Československa.....	23
<i>Jan Rýjáček</i> : Vnitropolitický vývoj České republiky po roce 1992.....	41
<i>Vladimír Handl</i> – <i>Miroslav Kunšát</i> : Střední Evropa v zahraniční politice České republiky.....	61
<i>Vladimír Handl</i> : Česká republika v EU a NATO: od „návratu do Evropy“ k diferencované evropeizaci	79
<i>Petr Mlsna</i> : Hospodářský vývoj v Československu a České republice po roce 1989.....	115
<i>Jiří Pešek</i> : Česká společnost 1989–2008.....	147
<i>Kateřina Králíčková</i> : Několik poznámek ke stavu rasismu a xenofobie v Česku po roce 1989.....	177
<i>Barbara Köpplová</i> – <i>Jan Jirák</i> : Masová média a česká společnost 90. let 20. století: průběh a důsledky transformace českých médií	207
<i>Ota Komrád</i> : Obraz toho druhého. České dějiny z rakouského pohledu a rakouské dějiny očima českého dějepisce.....	231
<i>Jiří Pešek</i> : Školství v České republice 1989–2008.....	255
<i>Anita Pelánová</i> : Kultura 90. let v Československé/České republice	283

RAKOUSKO PO PÁDU ŽELEZNÉ OPONY

<i>Oliver Rathkolb</i> : Rakouský politický vývoj po roce 1989	295
<i>Michael Gehler</i> : Rakousko jako člen Evropské unie 1995–2005: bilance desetiletého členství	319
<i>Anton Pelinka</i> : Rakousko a rozšíření EU.....	349
<i>Sieglinde Rosenberger</i> : Politické strany – dynamika, eroze.....	361
<i>Andrea Komlosy</i> : Vývoj rakouského hospodářství po roce 1989	379
<i>Emmerich Tólos</i> : Sociální a sociálně-politické změny posledních dvou desetiletí.....	407